
Textning av avsnitt 102 av Socialstyrelsens podcast På djupet – Barns delaktighet i socialtjänsten, rättighet och praktik

Mirelle

Välkommen till Socialstyrelsens podd På Djupet. Det här avsnittet riktar sig särskilt till dig som arbetar och möter barn inom socialtjänsten som socialsekreterare eller utförare av socialtjänstens insatser.

Idag ska vi prata om barns delaktighet i socialtjänsten, om rätten till delaktighet men också om hinder och utmaningar för att denna rättighet ska förverkligas.

Alla barn har rätt att vara delaktiga när de är del i ärenden i socialtjänstens barn- och ungdomsvård. Det här gäller alla barn, oavsett olika bakgrundsfaktorer. Men forskning visar att just olika bakgrundsfaktorer kan påverka hur barn ges möjlighet att vara delaktiga.

Vilka barn är det som riskerar att bli mindre delaktiga? Hur kan det här ta sig uttryck i praktiken och vad kan socialtjänsten göra för att arbeta mer inkluderande?

Det är några av de saker som vi ska prata mer om i det här poddavsnittet.

Med oss i studion idag har vi Annica Markström som arbetat som socionom i över 25 år. Annica, du har en licensiatexamen i socialt arbete. Du har också forskat om barns delaktighet och aktörskap i mötet med socialtjänsten. Du har också skrivit en licensiatuppsats som heter just barns delaktighet och aktörskap i mötet med socialtjänstens öppna vård.

Vi har också med Karin Blomgren, utredare här på Socialstyrelsen och som är projektledare för myndighetens regeringsuppdrag om att stärka barns delaktighet. Inom ramen för det här uppdraget har ni bl.a. tagit fram ett kunskapsstöd.

Välkomna båda två.

Karin och Annica

–Tack.

Mirelle

Jag som leder det här samtalet heter Mirelle Gyllenbäck och jag är utredare här på Socialstyrelsen.

Annica och Karin, när det gäller frågor om just barns delaktighet inom socialtjänstens barn- och ungdomsvård varför är det här en viktig fråga för just er?

Om vi börjar med dig, Karin.

Karin

-Tack. Jag har jobbat specifikt med barnrättsfrågor i många år, bland annat på rädda barnen och har tränats i att se om barns delaktighet som en ovillkorlig rättighet. Men jag har också min bakgrund som socialsekreterare på en ungdomsenhet och vet hur viktigt det är att barn känner sig delaktiga för att jag som socialsekreterare ska kunna göra mitt jobb och utreda och se till att barn får det stöd och skydd som de behöver.

Sen har jag också fördjupat mig särskilt i frågor om våld mot barn.

Bland annat i rollen som utredningssekreterare i den statliga utredningen, en uppväxt fri från våld. Och erfarenhet av våld under uppväxten kan vara en försvårande omständighet för socialtjänsten i och med att barnet på grund av sin utsatthet kan ha svårt att släppa in socialtjänsten i sitt liv och lita på att det stöd som erbjuds faktiskt kan leda till nånting bättre.

Så de här jobben jag har bakom mig har hjälpt mig att se att barns rättigheter inte är nånting som man kan kompromissa med. Men också att det är viktigt att ge socialtjänsten förutsättningar att faktiskt göra barn delaktiga och förverkliga den här rättigheten i praktiken.

I min roll som utredare på Socialstyrelsen ser jag det som viktigt att betona barns rätt till delaktighet och vuxnas ansvar att tillgodose den här rätten.

I det här regeringsuppdraget som jag arbetar i just nu handlar det om att försöka hitta vad som är hjälpsamt för kommunerna i jobbet att möjliggöra barns delaktighet för att vi som statlig myndighet ska kunna ge rätt stöd.

Mirelle

Vad säger du, Annica? Varför är det här en viktig fråga för dig?

Annica

Man kan ju svara på många olika sätt på den frågan men jag tar också avstamp i att det är en rättighet för barnen och en skyldighet för oss som vuxna som möter barn i vårt jobb.

Och som den frågan med den här dubbelheten en rättighet och en skyldighet så är den väldigt intressant också ur en forskningssynpunkt. Jag har jobbat länge inom

socialtjänstens öppenvård för barn och deras familjer och där har jag sett att vi har ägnat den här frågan mer och mer tid och vi jobbar på att bli bättre på det här men ändå så är det svårt att nå hela vägen fram och det har intresserat mig väldigt mycket just den här. Det intressanta i att det här är en fråga som vi alla tycker är viktig något som vi vill uppnå, men vi lyckas inte riktigt. Och där tycker jag att det är jättespännande att titta närmare på det.

Mirelle

Men Annica, din licensiatupsats har ju titeln Barns delaktighet och aktörskap i mötet med socialtjänstens öppenvård och jag blev lite nyfiken på det här begreppet aktörskap.

Vad menas med det här? Vad betyder själva begreppet för någonting?

Annica

Ja, och aktörskap är lättast att förklara om jag börjar med att prata om delaktighet och vad det är. Delaktighet är ett sånt begrepp som kan fyllas med lite allt och ingenting. Det visar både tidigare forskning och mina intervjuer med socialarbetare. Där kan man ibland luras att tro att det är delaktighet att barn bara sitter med på möten. Men det tänker ju inte jag räcker för att leva upp till delaktighet. Utanför delaktighet är ett aktivt begrepp. Det är någonting som sker i mötet mellan i min studie socialarbetare och barn.

Och det är också någonting som är situationsbundet. Det sker just i det mötet, det är inte någonting som bara finns utan det sker där och då. Och också någonting som kan begränsas av oss vuxna.

Så det är delaktighet för mig. Och aktörskap däremot, det är mer än att vara människa. Alla människor bär på ett aktörskap. Även det lilla barnet påverkas genom omgivning utan att veta om det kanske, bara genom att finnas. Så aktörskap är alltså någonting som vi bara har för att vi är människor. Men det kan ta sig olika uttryck.

Och där har ju barnen underordnad position i samhället. Så deras uttryck för aktörskap kan begränsas av oss vuxna. Och det ser vi ju på annan forskning till exempel på hur vi när vi möter barn i socialtjänsten där vi är mycket bättre på att lyssna på de vuxna på barnens föräldrar än på barnet till exempel.

Så där når vi ju inte hela vägen fram med att se barnen som aktörer även fast vi borde göra det.

Mirelle

Och Karin, när du hör Annica beskriva just det här begreppet aktörskap; ni har ju tagit fram ett kunskapsstöd inom området.

Hur ryms just det här begreppet aktörskap i hur socialstyrelsen beskriver barns delaktighet?

Ser du likheter i det här?

Karin

Ja, nej men jag tänker att det är ett jätteviktigt budskap att föra fram att aktörskapet är en förutsättning för delaktighet och att även de yngsta barnen har den här förmågan.

Och att ytterst så handlar barns delaktighet om att möjliggöra för alla barn att ta den här platsen och visa sitt aktörskap. Och för att göra det så behöver vuxna vara medvetna om sitt övertag.

Dels som vuxen och dels i rollen som socialsekreterare med mandat att fatta avgörande beslut i barns liv. Och vi kan ju se att det finns en skev maktordning här och som socialsekreterare behöver hantera med varsamhet. Och de måste aktivt verka för att barn kan ta plats som just huvudaktör i sitt liv i kontakt med socialtjänsten. Och det här är någonting som vi kan se i forskning att många barn känner sig utanför i kontakt med socialtjänsten.

De saknar tillräcklig med information eller inflytande i beslutsprocesser. Och det är någonting vi kan se i vår kartläggning.

Men även när barn har fått möjlighet att vara delaktiga så betyder det inte per automatik att de faktiskt har fått möjlighet att påverka de beslut som fattas.

Men sedan är det så att även barns upplevelse av delaktighet är viktigt eftersom känslan av att bli lyssnad på och respekterad det kan vara meningsfull även med ett begränsat inflytande.

Så barns delaktighet kan beskrivas både i form av faktisk och upplevd delaktighet och där båda de här aspekterna är väldigt viktiga.

Mirelle

Just det. Två viktiga delar i det här som behöver samspela, tänker jag.

Men Annica, om vi tittar på forskningen; vilka barn ser vi riskerar få sämre delaktighet och varför hamnar just de här barnen i ett underläge?

Annica

Utifrån min erfarenhet som socialarbetare på Öppenvården så kan jag i efterhand reflektera över att vi har lite svårare att möta barn som inte följer normen.

Barn som till exempel inte kan sitta still eller inte deltar i möten på ett sätt som vi tänker att de ska göra för att passa vår organisation. Och från forskningen så kan man också se det att vi är sämre på att möta barn som inte följer vår plan för upplägget.

Alltså till exempel om man har en öppenvårdsinsats och har bestämt vilka delar som den ska innehålla. Om barnen inte följer det så har vi svårare att lyssna på dem.

Vi har lättare också att ge barnen, inom citationstecken, delaktighet om vi bedömer dem som kompetenta. Och kompetenta betyder ofta att vi tänker att de följer det vi har tänkt för insatsen.

Vi har mycket svårare att lyssna på barn som protesterar mot interventionen eller försöker styra insatsens innehåll. Det har också visat sig i forskning att vi tycks ha svårare att lyssna på flickor än på pojkar.

Och det är samma sak där utifrån att vi bedömer flickorna som är kompetenta i det sätt de uttrycker sig. Då är det lättare att lyssna på dem.

Mirelle

Upplever man då också att de har mer vuxna egenskaper?

Annica

Ja, det verkar så. Så det finns ju goda orsaker för oss som jobbar inom socialtjänsten att titta lite kritiskt på hur vi bemöter barn och hur vi bemöter olika barn.

Mirelle

Karin, känner du igen de här mönstren utifrån det som har framkommit i regeringsuppdraget och det som ni lyfter i själva kunskapsstödet?

Karin

Ja, det gör jag. Vi har ju tagit del av din forskning, Annica, och annan forskning och det är problematiskt att vissa barn har svårare än andra att komma till tals och bli lyssnade på.

Det här är nånting som vi ser även i våra enkät och intervjujussvar i vår kartläggning, att socialsekreterare ser att det är en utmaning att skapa likvärdig delaktighet

utifrån barns olika behov. Barn som möter socialtjänsten befinner sig ofta i väldigt utsatta situationer och de kan därför vara särskilt beroende av sin omgivning att stöd från sin omgivning för att kunna vara delaktiga och för att kunna uttrycka sig.

Till exempel som jag nämnde tidigare, att våldsutsatthet kan medföra att man har en bristande tillit till vuxna i allmänhet och i synnerhet till socialtjänsten.

Det kan också handla om att barnet har svårt att anpassa sig till att klara av de mötes- och samtalsformer som erbjuds.

En del av de barn som kommer i kontakt med socialtjänsten har också funktionsnedsättningar som då medför särskilda behov av olika slag, och det kan handla om stöd för att kunna kommunicera.

Vi ser också i vår kartläggning att barn med funktionsnedsättningar riskerar att få sämre delaktighet i socialtjänstens utredningar och insatser.

Det kan handla om att man underskattar deras förmåga eller att deras sätt att uttrycka sig på fel tolkas. Det kan också handla om brist på kompetens av olika funktionsnedsättningar och bristande möjlighet att anpassa en möte utifrån de behov som barnet har.

I vissa fall finns det tillgång till kommunikationsstöd men personalen saknar, socialsekreterarna saknar tillräcklig kunskap att använda det här i sitt arbete.

Det är många bitar som måste finnas på plats för att man ska kunna möta de specifika behov som barn har.

Mirelle

I det här kunskapsstödet som myndigheten har tagit fram finns det ett helt kapitel som särskilt fokuserar på barns individuella behov och omständigheter.

Hur har ni försökt ta höjd för skillnader som Annica beskriver?

Karin

I vår kartläggning ser vi att kommuner ofta upplever svårighet att säkerställa barns delaktighet när de har särskilda behov och utifrån individuella förutsättningar.

Vi har valt att ha ett eget kapitel i vårt kunskapsstöd som handlar om stötta.

Där konkretiserar vi vad anpassningar kan innebära i praktiken. Det kan handla om anpassad samtalsmetodik, alternativ kommunikation att man använder en tolk med barnkompetens eller hur man kan jobba med tryggare mötes- och samtalsformer.

Vi betonar också att ansvaret inte kan ligga på enskilda handläggare. Det är organisationen som måste säkerställa att strukturer, metodstöd och handledning finns så att personalen som ska möta barn får de förutsättningar som krävs för att kunna möjliggöra för barn att vara delaktiga.

Vår utgångspunkt är att det finns en variation från barn till barn, att det är det normala.

Det innebär att organisationen måste ha en beredskap att möta behoven och att handläggare inte står ensamma inför den uppgiften. De behöver känna att de har ett tydligt mandat att jobba med barns delaktighet och att det finns ett fungerande stöd i organisationen.

Mirelle

Just det. Organisatoriska förutsättningar är grundläggande för att rättigheten ska bli tillgodosedd.

Karin

Ja, vi tar fasta på det. Det är i det enskilda mötet med barnet som det ytterst handlar om, men för att kunna vara där med barnet och möjliggöra delaktighet måste strukturen finnas.

Mirelle

Karin, om vi utgår från de yngsta barnen; vad vet vi om hur delaktighet ser ut för de yngsta barnen i praktiken? I kunskapsstödet betonar ni, och det lyfts där att det finns ingen nedre åldersgräns för just delaktighet.

Vad innebär det här i praktiken?

Karin

Att det inte finns någon nedre åldersgräns för delaktighet innebär att även små barn har rätt att bli lyssnade på och bli beaktade i de frågor som rör dem. Rätten är inte kopplad till språklig förmåga utan till att barnet är en egen rättighetsbärare.

Det ställer krav på verksamhet att anpassa arbetssätt och metoder så att även de yngsta barnens perspektiv kan fångas och tas på allvar. När det gäller de yngsta barnen så vet vi att delaktighet i praktiken kan se annorlunda ut än för äldre barn.

Små barn uttrycker sig inte främst genom ord utan genom kroppsspråk, lek, mimik, anknytningsbeteenden och reaktioner på sin omgivning.

För att göra de yngsta barnen delaktiga så behöver vuxna därför ha kompetens att tolka och uppmärksamma barns signaler, reaktioner och kroppsspråk eller känslor och uttryck.

Det handlar om att tänka att även de yngsta behöver vara delaktiga.

Mirelle

Annica, Karin pratar om delaktighet för de yngsta barnen och hur man kan jobba med det.

Men om man tar avstamp i forskningen vad är det som faktiskt gör skillnad för barns delaktighet?

Annica

Jag instämmer med allt Karin har sagt nu men om vi ska titta på min studie så berättade barnen att det var viktigt att möta någon som verkligen lyssnar att bli behandlad som en unik individ att man inte bara blir behandlad som ett ärende som ska bockas av och också att samtalen skulle ha ett mått av jämlikhet.

Det innebär att man möts lite mer som människor. För i mötet har socialarbetaren mer makt än barnet både som vuxen och som myndighetsperson. Men det de efterfrågade var att i alla fall ibland kunna mötas och kanske prata om nånting annat en liten stund så man kunde mötas med på ett mänskligt plan.

Det kom också fram att det var väldigt gynnsamt när barnen fick förutsägbara frågor där de på något vis visste att frågorna skulle komma till exempel i början av samtalet eller i slutet av samtalet eller när man skulle bjuda in en familjemedlem som inte hade varit med i samtalen innan så visste de att de skulle bli tillfrågade och att deras röst var viktig.

Vi såg också ett moment som heter öva på delaktighet där socialarbetare efterfrågar barnets åsikt om saker som kan tyckas oviktiga till exempel om du vill ha vatten eller saft eller vill du ha en filt.

Det var ett sätt som socialarbetare använde för att hjälpa barn att öva på att göra sin röst och då visa, signalera i handling att det du säger är viktigt.

Mirelle

Det kan vara enkla medel som man kan använda.

Annica

Precis, och det ska inte förväxlas med barnens rätt till delaktighet utan det är mer en teknik att öva på det så att man får in det i samtalet och inte bara säger att din röst är viktig utan signalera det i handling.

Vi såg också att det var viktigt för socialarbetarna att uttrycka när vi inte arbetar på ett sätt som gynnar barns delaktighet. Ibland är det så att man lägger upp möten på ett sätt som inte passar barn och då är det viktigt att använda sin yrkeskunskap till att tala om att det här inte är ett arbetssätt som passar barn.

Det här sättet att lägga upp mötena passar inte barn och det gör det inte lättare för dem att uttrycka sig. Och sen slutligen såg jag också att det var viktigt att inflytande och begriplighet påverkade varandra på ett väldigt nära sätt.

Där om barnen fick inflytande över insatsen, tydligt inflytande så blev också insatsen mer begriplig för barnen och när insatsen var begriplig så blev det också lättare att få inflytande.

För vi som vuxna som möter barn kan ju ha en tydlig bild av när barn kan få inflytande. När kan de utöva sin delaktighet här? Men för barnen är det ju inte tydligt.

Det är ibland inte ens tydligt vad man ska göra i mötet med socialtjänsten. Så här behövs ju en väldigt tydlighet för att göra möjligt för dem.

Mirelle

Och tydlig kommunikation också. Att det verkligen är en process, det här.

Annica

Precis. Och det jag också skulle vilja säga det är att det blev så tydligt i min studie att delaktigheten görs tillsammans. För vi pratar ju här idag om vår skyldighet att göra möjligt för barnen att vara delaktiga. Och det är ju jätteviktigt.

Men när vi tittade på hur delaktigheten skapas så är barnen aktiva deltagare i det.

De gör massa saker där. Alltså i att skapa delaktighet.

Mirelle

Och Karin, jag tänkte fråga dig vad skulle du säga krävs för att just kommunikationsstöd och anpassningar inte bara ska finnas utan att faktiskt att de också ska användas i vardagen även när arbetsbelastningen är hög som den många gånger är när man arbetar inom socialtjänsten?

Karin

Men det är så fint att få alla de här konkreta exemplen som du kan förmedla, Annica, utifrån din forskning. Det är väldigt viktigt, tror jag, för Socialsekreterare att få exempel på vad det faktiskt kan vara. Så, och ur barns perspektiv, vad som är viktigt.

Men vi från Socialstyrelsens sida trycker väldigt mycket på det här, att både ledande, styrande och strategiska funktioner inom socialtjänsten behöver vara tydlig med att de här anpassningar utifrån barns behov och förutsättningar att det är en del av kärnuppdraget.

Och att om man också måste följa upp att det här faktiskt görs det är ju ett sätt att få det här att faktiskt i praktik, att användas i vardagen.

Så det ska inte vara någonting...

En fråga om barns delaktighet ska inte vara nåt som blir ett extra moment när tiden finns och annars inte, utan det här måste vara en del av kärnuppdraget.

En huvuduppgift, helt enkelt, för Socialsekreterarna.

Och det måste också finnas tillgång till kommunikationsstöd. Det ska vara lättillgängligt. Färdiga verktyg och rutiner och mallar. Sånt som underlättar arbetet, även när man jobbar under tidspress, vilket vi vet att man väldigt ofta gör.

Och att socialarbetarna får kunskapsutveckling kompetensutveckling i de här frågorna och praktiskt träna. Så att de känner sig trygga i hur de här olika stöden kan användas och trygga i sin roll som socialsekreterare i mötet med barnen.

Mirelle

Just det. Jätteviktigt. Jag tänkte fråga er båda. Finns det nåt som ni tänker att socialsekreterare ibland underskattar i sitt handlingsutrymme?

Vad säger du, Annica?

Annica

Det tror jag faktiskt. Och jag tänker att det är klart möjligt att se att socialarbetare har en pressad och stressad situation och ändå säga att man behöver använda det handlingsutrymme som finns till att påtala när man inte arbetar på ett sätt som gynnar barn. Det handlar ju om en yrkeskunskap och att använda den till att tala om när man ser att nånting inte funkar som det ska.

För jag tänker att vi ofta vet vad vi ska göra. Och det är ju inte ett fritt valt arbete, precis som Karin säger utan det här ska vi ju göra. Så jag tror att man kan använda handlingsutrymme.

Mirelle

Kan du ge nåt exempel på hur man skulle kunna göra?

Annica

I min studie såg vi ju att socialarbetare är väldigt väl medvetna om när man inte jobbar på ett sätt som understödjer för barn. Till exempel att man har möten på tider som inte passar barn eller att mötesrummen inte passar barn eller att man har möten när man pratar om saker på ett sätt som inte är begripligt för barn osv. Och där pratade vissa om att man måste tala om det att man måste ta upp det med sin arbetsledare eller vad det kan vara. Men det kom också fram hur viktigt det är att ha en ledning som visar att det här är viktigt. Det här ska vi jobba med.

Eftersom socialtjänsten får så många påbud och det finns så mycket viktiga frågor som man behöver jobba med så behöver man ha en ledning som sätter ner foten och talar om att det här är viktigt.

Och även de delar som Karin har pratat om med kunskap och kollegialt lärande kom också upp i min studie. Att lära av varandra och kunna prata öppet om när det är svårt så när man inte når hela vägen fram och då kunna lära av varandra.

Mirelle

Ett lärande. Vad säger du, Karin? Känner du igen den bilden som Annica lyfter och i det här som ni har sett både i kartläggningen och lyfter i själva kunskapsstödet?

Karin

Ja, det gör jag. Och jag tänker absolut att det finns en risk att socialsekreterare underskattar sitt handlingsutrymme när det gäller att skapa delaktighet för barn.

Det finns ofta en större möjlighet än man tror att anpassa samtal, att förklara beslut på ett begripligt sätt och ge barnet mer tid att ställa öppna frågor.

Så i själva mötet med barnet så finns ofta ett utrymme att anpassa mötet utifrån barnets behov som gör skillnad och det behöver inte vara så stora saker.

Det är små justeringar i hur vi informerar och att man ställer frågor till barn-men också hur man svarar på barnets frågor och hur det här i sin tur skapar den här tryggheten som kan göra en jättestor skillnad för barnet.

Att våga uttrycka sig i många gånger väldigt svåra frågor för barnet. Så även i pressade situationer som det ofta handlar om så finns det det här handlingsutrymmet som kan bli så betydelsefullt.

Mirelle

Ett jätteviktigt medskick, tänker jag, i det här sammanhanget. Karin och Annica, vår tid börjar rinna ut så jag skulle vilja ställa en sista fråga till er. Till de som lyssnar på det här och som arbetar som socialsekreterare och möter många barn i sitt arbete; vad är det viktigaste för dem att ta med sig från det här samtalet?

Vad säger du, Annica?

Annica

Från barnen i min studie tänker jag att det viktigaste att ta med sig är att ska man göra det här, så gör det på allvar. För det var väldigt tydligt i intervjuerna med barnen, att de märker om vi inte gör det på riktigt.

Om man frågar om barns åsikt och sen betyder det ingenting i praktiken. Och det här betyder ju inte att barn alltid ska bestämma. Det är ju oftast vårt vuxenansvar.

Men om man tar in det där åsikt ska man få veta vad som händer med den. Man ska få återkoppling på det och känna sig hörd.

Mirelle

-Transparens.

Annica

-Ja, det är jätteviktigt.

Mirelle

Vad säger du, Karin?

Karin

Att barns delaktighet inte ska vara nånting extra, utöver nånting annat, utan det är en central del av det professionella uppdraget som socialtjänsten har. Men att den här delaktigheten också är en fråga om struktur, stöd och ledning. Man ska inte behöva känna att man bär det här ansvaret själv.

Mirelle

Dem orden får avsluta det här poddavsnittet. Stort tack för att ni var med, Annica Markström och Karin Blomgren.

Annica och Karin

-Tack.

-Tack.

Mirelle

Kunskapsstödet finns att ladda ner på Socialstyrelsens webbplats och uppsats finns att hitta på nätet. Så, tack.
